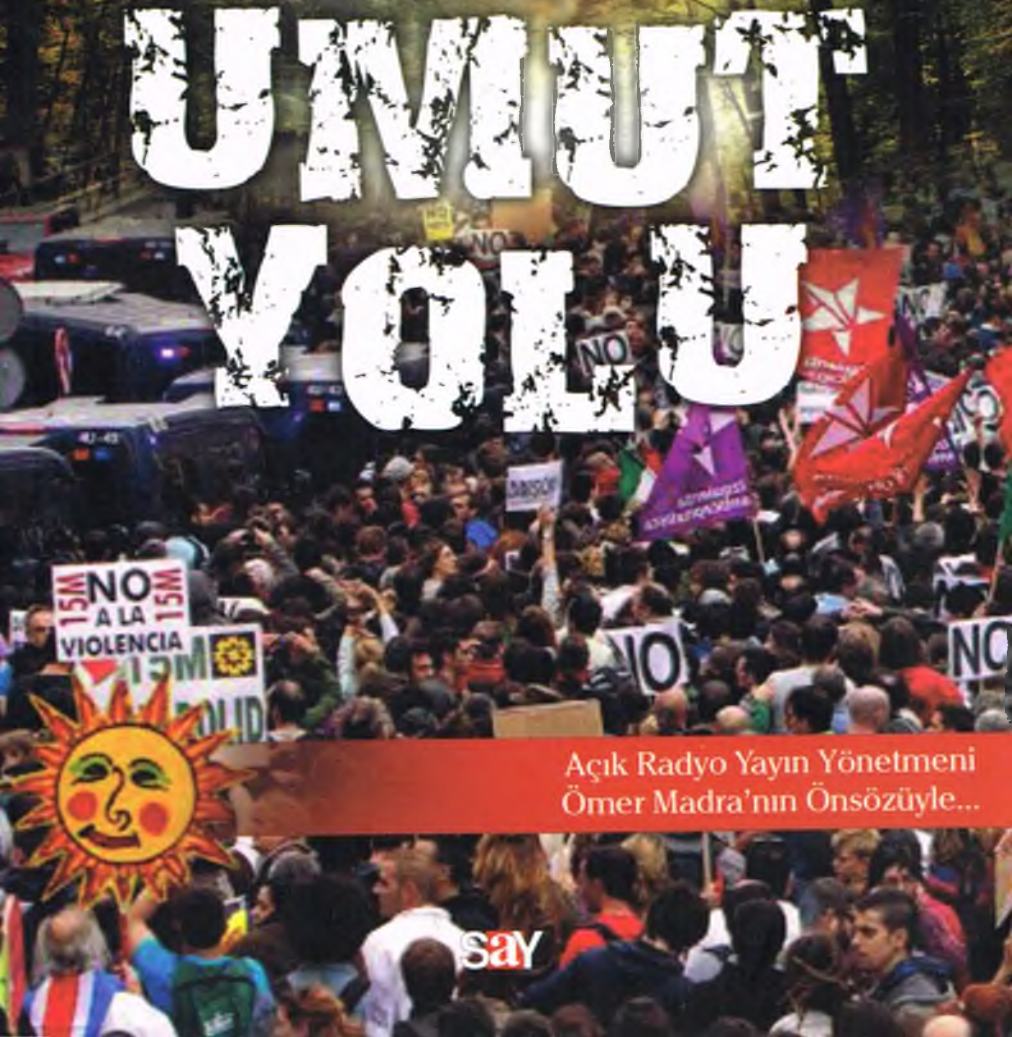
Stéphane Hessel - Edgar Morin

UMUT YOLU

Açık Radyo Yayın Yönetmeni
Ömer Madra'nın Önsözüyle...

SAY

STÉPHANE HESSEL - EDGAR MORIN

UMUT YOLU

Stéphane Hessel

Fransız yazar, filozof ve diplomat. 1917'de Berlin'de doğdu. Babası Yahudi yazar ve çevirmen Franz Hessel, annesi ressam, müzisyen ve yazar Helen Grund'dur. Ailesinin 1924'te Paris'e yerleşmesiyle avangard bir çevrede yetişen Hessel 1941'de Londra'da General de Gaulle'ün Özgür Fransa'sına ve DİRENİŞ'e katılır. Karşı casusluk bürosunda çalışan Hessel 1944'te Paris'te Gestapo tarafından tutuklanarak işkenceden geçer ve Almanya'da Buchenwald toplama kampına gönderilir. Burada asılmaktan son anda kurtulan Hessel, gönderildiği Dora kampından da sağ çıkmayı başarır. 1946'da diplomat olan yazar, aynı yıl Birleşmiş Milletler bünyesindeki İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni hazırlayan komisyonda görev alır. Diplomatik yaşamında Cezayir'in bağımsızlığı için mücadele eden ve Gazze Şeridi sorununda Filistinlilere destek veren Hessel Fransız Sosyalist Partisi üyesidir.

Bazı yapıtları: *Danse avec le siècle* (Yüzyılla Dans), *Seuil*, 1997; *Öfkelenin!* (Indignez-vous!), Cumhuriyet Kitapları, 2011; *Mücadeleye Katılın!* (Engagez-vous!), Cumhuriyet Kitapları, 2011.

Edgar Morin

Fransız filozof ve sosyolog. 1921'de Paris'te doğdu. II. Dünya Savaşı'na katıldı. Fransa'nın Almanlar tarafından işgal edilmesiyle DİRENİŞ hareketinde yer aldı. 1941'de FKP'ye giren Morin, 1951'de yazdığı bir makale nedeniyle partiden ihraç edildi. Aynı yıl CNRS'e (Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi) kabul edildi. İlk çalışmalarında biyoloji ve insan bilimleri arasındaki bağlantılar üzerine yoğunlaşan Morin, sonraki yapıtlarında akılcılığın Batı'nın tekelinde olmadığını ileri sürdü. Küreselleşme olgusunu da sorunlaştıran Morin, insanlığın çok kimlikli bir yeryüzü yurttaşlığına doğru evrildiğini, demokrasinin eksikleri olduğunu, totaliter rejimlerin varlıklarını sürdürdüklerini, ancak bir Dünya-Vatan bilinci ve gerçek bir insanlık siyasetinin yaratılmasıyla demokrasi bağlamında bir ilerlemenin sağlanabileceğini savundu.

Bazı yapıtları: *L'Homme et la mort* (İnsan ve Ölüm), 1951; *La Méthode* (6 cilt), 1977-2007; *Terre-Patrie* (Dünya Vatan), 1993; *La Violence du monde* (Yeryüzündeki Şiddet), 2003; *La Voie* (Yol), 2010.

STÉPHANE HESSEL - EDGAR MORIN

UMUT YOLU

Le chemin de l'espérance

Fransızcadan çeviren

İsmail YERGUZ

say

Say Yayınları

Umut Yolu / Stéphane Hessel - Edgar Morin

ISBN 978-605-02-0200-7
Sertifika No: 10962

Özgün adı: Le Chemin de L'Esperance
d'Edgar Morin et Stéphane Hessel © Librairie Arthème Fayard, 2011

Yayın Hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Editör: Mustafa Hazım Bayka
Sayfa düzeni: Mehmet İlhan Kaya

Baskı: Kurtiş Matbaası
Topkapı/ İstanbul
Tel: (0212) 613 68 94
Matbaa Sertifika No: 12992

1. Baskı: Say Yayınları, 2012

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
online satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ (Ömer Madra) 7

I. DÜNYADA ÜLKEMİZİN [Fransa] YERİ 15

Bizim ülkemiz, dünya, Avrupa 17

II. ÜLKEMİZ İÇİN BİR SİYASET TARZI 29

Niçin reform, niçin dönüşüm 33

İyi yaşama siyaseti 41

Dayanışmanın canlandırılması 46

Gençlik siyaseti 51

Ahlakın yüceltilmesi 52

Çalışma ve iş 53

Çok yönlü ekonomik reform: Çok yönlü ekonomi 55

Tüketim politikası 63

Eşitsizlikler 65

Eğitim 67

Estetik kültür 76

Devlet 78

Siyaset reformu ve demokrasinin güçlendirilmesi 78

Yeniden doğuş 84

ÖNSÖZ

Elinizdeki küçük kitabı bir davetiye olarak görebiliriz aslında. Yazarları, II. Dünya Savaşı'nda nazizme ve faşizme karşı Direniş'te bilfiil yer almış, ölümlerden ölüm beğenmiş Stéphane Hessel ile Edgar Morin'in dünya âleme bir daveti var. Biri 95, öbürü 92 yaşındaki bu cesur, akıllı ve vicdanlı delikanlılar, hepimizi ekranın (TV, bilgisayar, sinema, cep telefonu ... işte her ne ekranı ise onun) başından kalkıp, en yakın pencereden dışarı bakmaya çağırıyorlar.

Onların istediği gibi biraz dikkatlice bakarsak, dışarıda birbirinden korkunç iki manzara görebiliriz: Birincisi, toplumun neredeyse bütün unsurları ve değerleri ile birlikte hızla çözülmeye doğru sürüklenişi. İkincisi de, tabiî, canlılar âleminin (biyosferin) belki daha da büyük bir hızla bir ölüm sarmalının içine doğru itilmesi.

Bu ürkütücü tablonun bir yanında şirketler kapitalizminin bir boa yılanı gibi herşeyi kıskıv-

rak sarıp sıkarak boğan ekonomik hegemonyası ile boğazımıza kadar battığımız milliyetçilik, etnik-dinsel-cinsel-türsel ayrımcılık batağı var. Öbür yanda, yine aynı şirketlerin kısa vadeli devasa kârlarını maksimuma çıkartmak ve hep orada tutmak uğruna havayı suyu, çevreyi, iklimi, kısacası yerde gökte ne varsa hepsini birden topyekûn zehirlemesinin ve paralayıp atmasının yürek burkucu görüntüsü göz alabildiğine uzanıp gidiyor...

Yalnızca günümüzün zalim diktatörlüklerinde değil, gelişmiş demokratik gelenekleriyle övünen ülkelerin ezici çoğunluğunda da de gitgide yükselen büyük bir tehditle yüz yüzeyiz. Demokrasinin kökünden tahribini, yoksulların sürekli soyulup soğana çevrilmesini, başta iklim değişikliği olmak üzere gezegen çapındaki ekolojik yıkıma karşı en ufak tedbir alınmasının bile yürütme, yasama ve yargı erklerinin de "satın alınmasıyla" başarıyla engellenmesini de yine aynı kaynağa bağlayabiliriz: Toplumun en tepesine çöreklenmiş o küçücük ama korkunç zengin ve güçlü elitin açgözlülüğüne. Günümüz "Occupy" isyancılarının diliyle

söylersek % 1'in, kadim Yunan medeniyetinin terimlerini kullanacak olursak plütokrasinin o sonu gelmez açgözlülüğüne bağlayabiliriz bunu; bağlamalıyız da.

Ve bu iki olgu tamamen içiçe: Yakın tarihteki toplumsal kalkışmaların ve adalet ayaklanmalarının hem katılımcısı, hem de dikkatli bir gözlemcisi olan yazar Rebecca Solnit'in dediği gibi toplum için kamusal alan neyse, yeryüzünde hayat için biyosfer de o: İçinde bir arada yaşadığımız yerler bunlar; onlara karşı girişilen tasallut ve saldırılar da paralellik gösteriyor – haliyle.

Hessel, geçen yıl yayımlanan *Öfkelenin!* adlı risalesinde, dünyada akıl hafsala almaz boyutlarda bir eşitsizliğin, adaletsizliğin, yoksulluk, şiddet ve ölümün kol gezmesine yol açan bu saldırı ve tasallut dalgasına karşı dünya halklarını "öfkelenmeye", İkinci Dünya Savaşı'ndan onca yıl sonra "yeniden direnmeye" çağırmıştı. Dünyanın dörtbir yanında milyonlarca nüshası satılan o risale, hemen her yerde protestocuların "el kitabı" olmuştu.

Şimdi de Hessel, direniş yoldaşı ve kadim dostu ünlü sosyolog Morin'le el birliği yapıyor.

İki "kafadar" açık seçik ve sade bir dille kaleme aldıkları yeni bir "risale" ile bu sefer neyi protesto etmemiz gerektiğini anlatıyorlar. Temel talepleri gayet net: Tepedeki elitin, ana akım medyayı da kontrol altında tutarak yarattığı son derece etkili bir propaganda mekanizması ile tedavülden kaldırdığı toplumsal değerlerin, duygudaşlığın, birbirine "dokunmanın", "halden anlama"nın, ortaklaşa yaşamanın, empatinin, paylaşmanın yeniden ön planda olacağı bir topluma dönme çağrısı yapıyorlar. Komşu, mahalle, topluluk üyeleri olarak hepimizin paylaştığı şeylerin, yani ortak varlık alanlarının geri getirilmesinin yaşamsal bir zorunluluk olduğunu vurguluyorlar.

Maddiyatın pençesinden kurtarılmış daha dolu dolu bir hayatın temelini oluşturmak için eğitimde derin reformun şart olduğunu belirtirken filozof Jean-Jacques Rousseau'nun *Émile* adlı yapıtından alıntı yapıyorlar: "Ona yaşamayı öğretmek istiyorum." (s. 68) Yaşama sanatından bahsediyorlar yani. Bu "sanat"ın özünde ise temel olarak şefkat, merhamet ve vicdan vardır. Hessel ve Morin, çağımız "gelişmiş" toplumları-

nın hayatında bu niteliklerin tedavülden kalkmış olmasından yakınıyorlar en çok. Tek tek insanları ve insan topluluklarını birbirine bağlayan bağlar olmadan, gündelik hayatta diğer canlılara şefkat göstermeden, kısacası nezaket, dürüstlük, doğruluk kültürünü canlandırıp yeniden ayağa kaldırmadan insan medeniyetinin ayakta kalmasının nasıl mümkün olabileceğini sorguluyorlar.

Yazarlar finans kapitalizminin, ya da başka bir deyişle şirket kapitalizminin bu soruya bir cevap getirmekten âciz olduğunu, aksine sistemin inanılmaz boyutlara ulaşmış kibrinin yeryüzü için herhangi bir "kurtuluş" olanağını da ortadan kaldırdığını hüzünle, ama hayli ikna edici bir dille ortaya koyuyorlar. Çevre aktivizmi liderlerinden Bill McKibben'in dediği gibi, "mevcut sistemin kendi araçlarına bırakılması halinde sistemin kendiliğinden değişiklik yapması imkânsız" olduğuna göre, insanların bir araya gelip onu dönüştürmesi gerekiyor mutlaka. İşte o yüzdendir ki, kitapta da siyasi değişim talep edecek büyük halk hareketleri yaratma yolunda güçlü bir çağrıya yer veriliyor.

Yeryüzündeki tüm insanların kaderinde bir pay sahibi olan "gezegen yurttaşları" kimliği ile yola çıkan Hessel ve Morin adalet, eşitlik ve kardeşlik evrensel ilkelerini savunmak üzere şiddet kullanmayan tüm başkaldırı ve direniş yöntemlerini uygulamaya çağırıyorlar bizi. Dünyanın tepesinde tünemiş olan elitler ve onların cebindeki siyasal "karar vericiler", açıkça görülüyor ki, gerçek dünyadan bihaber, yeryüzü gerçekliğinden kopmuş ve gerçeklikle ilişkilerini neredeyse tamamen kopartmış durumdalar. Onlara karşı başkaldırı ve direnmek, yazarlara göre kaçınılmaz bir zorunluluk olmanın yanı sıra, entelektüel sorumluluğun gereği de. Özellikle, geleceği elinden alınmış genç nesillere ve hatta henüz doğmamış kuşaklara karşı boynumuzun borcu!

Genç kuşaktan söz etmişken, günümüz gençlerinin, dünyanın yakın tarihte gördüğü en büyük zulüm çarkı olan nazizm ve faşizmin nasıl birşey olduğu hakkında yeterince sağlam bir fikre sahip oldukları pek söylenemez doğrusu. Hele tarih ders kitapları 1923'ün ötesine pek geçmeyen Türkiye'deki tedrisattan gelip geçen kuşaklar

için bu, büsbütün böyle. Hessel ve Morin ise Nazizmin o korkunç kan ve ateş çemberinden geçmiş, faşizmin o en katıksız, en zalim halini bizzat görmüş oldukları gibi, bunu bile bile kendi iradeleri ile onu göğüslemeyi de seçmiş iki direnişçi. Sözleriyle eylemleri birbiriyle tam tutarlık gösteren bu iki direnişçi bugün faşizmin o çirkin başını tekrar kaldırma potansiyeline sahip olduklarını söylüyorlar ve insanları "büyük bir vicdan isyanı"na teşvik ediyorlarsa, uyarılarına iyi kulak vermek gerekir.

Stéphane Hessel ile Edgar Morin hepimizi, solu geleneksel olarak beslemiş dört temel kaynağa yaslanan bir "yeniden doğuş" hareketine tez zamanda katılmaya çağırıyor: Bireylerin özgürlüğüne odaklanan liberteryanizme, toplumun iyileştirilmesine odaklanan sosyalizme, toplumun ortaklaşmaya dayanan kardeşliğine odaklanan komünizme ve bir de, "toprak anamızla ilişkimizi ve karşılıklı bağımlılığımızı sağlayan ve Güneşimizde bütün canlı enerjilerin kaynağını bulan ekolojik kaynağa". (ss. 84-85)

Tez zamanda. Evet, zaman hayli daralmış, düşman da her zamankinden daha güçlü gözüküyor, doğru. Ama bu bizi asla umutsuzluğa sevketmemeli. Çünkü, Hessel'le Morin, *Umut Yolu* ile bizi büyük bir mücadeleye, belki de gelmiş geçmiş en büyük mücadeleye çağırıyor. Ve eğer mücadele varsa, umut da vardır – daima!

Ömer Madra
Açık Radyo yayın yönetmeni,
yazar, yayıncı ve çevre aktivisti
4 Kasım 2012

I

Dünyada Ülkemizin [Fransa] Yeri

Sevgili yurttaşlar, amacımız bizi felaketlere sürükleyen kör bir siyasetin tersliklerini, çıkmazlarını ifşa etmek, herkese duyurmaktır.

Bizim amacımız bütün toplumu kurtaracak olan bir siyasetin yolunu göstermektir.

Yeni bir umudu ilan etmek, işaret etmek istiyoruz biz.

Bizim ülkemiz, dünya, Avrupa

Bizim ülkemiz ne kendi içine kapanmış bir ülke, ne de hareketsiz bir dünya içinde yer almakta.

Şunu bilmemiz gerekir ki dünyanın kaderini paylaşan bir toplumun parçasıyız; bütün insanlık aynı ölümcül tehlikeler altında: Nükleer silahların hızla çoğalması, etnik-dinsel çatışmaların artması, biyosferin bozulması, denetim dışı kalan dünya ekonomisinin çelişkilerinin artması,

paranın zorbalığı, çok eski dönemlerden kalan bir barbarlıkla teknik ve ekonomik hesaplara bağlı, hiçbir şeyi umursamayan bir barbarlığın birleşmesi. XX. yüzyılda totaliter yönetimlerin barbarlığını yaşamış olan bütün insanlığın karşısına şimdi bir de finans kapital ejderhası dikilmiş durumda. Üstüne üstlük her türlü bağnazlık ve de etnik, milliyetçi, dinsel çelişkiler dalga dalga yayılmakta. Bütün insanlık iç içe geçmiş krizlerle karşı karşıya ve bu krizler bir türlü İnsanlık aşamasına geçemeyen bir insanlığın Büyük Krizi'ni oluşturuyor.

Paul Valéry 1932'de olağanüstü bir açık seçiklikle şöyle diyordu:

> *"İnsanlık böylesi bir güçle, böylesi bir bunalımın, sıkıntıların, baskıların, bilginin ve belirsizliklerin, kuşkuların bir araya geldiği bir dönem yaşamamıştır kesinlikle. Günlerimiz endişe ve anlamsızlıklar içinde geçip gidiyor."*[1]

1 "Discours sur l'histoire", *Variété IV içinde*, 1932.

Bir süre sonra da Konrad Lorenz bir soru sormuştu: "*Günümüzde insanlar için en zararlı olan şey nedir: Gözleri kör eden para tutkusu mu, yoksa telaşlı ve sinirli bir halde sürekli koşuşturmaları mı?*

Cevap: İkisi de. Bunlar iç içe.

İki görevimiz var:

Birinci görevimiz yeryüzündeki bütün insanların kaderini paylaşan yurttaşlara düşen ve evrensel ilkeler içeren bir görev ve bu ilkeler Fransız ulusal marşı *La Marseillaise'in* günümüzde değeri anlaşılamamış olan on birinci ve on ikinci kıtalarında çok güzel ifade edilmiştir:

XI
Avrupa'nın hayran olduğu Fransa
Özgürlüğüne tekrar kavuştu
Ve her yurttaş, eşitlik yasalarıyla
Nefes alıp veriyor; (tekrar)
Bir gün onun yüce görüntüsü
Bütün dünyaya yayılacak.
Ey halklar, zincirlerinizi kıracak,
Ve vatana sahip olacaksınız!
(Nakarat)

XII
İnsan haklarını ayaklar altına alan
Romalıların başıbozuk lejyonları
Ulusları köleleştirecekler (tekrar).
Bizim için savaşların amacı
Daha yüce ve daha aydınlık düşünceler
Ve Fransız ancak
Köleliği yok etmek için silahına sarılır.

1944'te Ulusal Direniş Konseyi'nin programı da aynı amaçlara yöneliktir ve dört yıl sonra Paris'te René Cassin'in çabalarıyla kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde de aynı özlemler yatar.

Dünyamızın kaderi konusunda tek başımıza karar veremeyiz ama bu dizelerde ve bu metinlerde yer alan ilkeler adına bir Dünya-Vatan'a götüren büyük, uzun ve meşakkatli yolu gösterebiliriz... Bizim vatanımız da dahil olmak üzere bütün vatanları içine alan ve bütün vatanlara saygılı olan bir Dünya-Vatan... Küresellik çağında tüm küresel sorunlarla karşı karşıya kalan ulus devletlerin mutlak egemenliklerinin aşılmasının

yoludur bu; öte yandan başka alanlarda bu ulus devletlerin egemenliklerine bütünüyle saygı gösterilecektir.

İdeolojilerin yerini aldığını iddia eden iktisadi liberalizmin iflas etmiş bir ideoloji olduğu açığa çıktı artık. "Bırakınız yapsınlar" felsefesi kısmi başarılar getirdi ama zenginlikten çok yoksulluğu artırdı. Liberalizmin öncülüğünde küreselleşme, gelişme, batılılaşma –aynı olgunun üç yüzü– insanlığın yaşamsal sorunlarını çözemedi.

Küresel sistemin, yarattığı yaşamsal sorunları yönetmekten aciz olması bu sistemi dağılmaya ya da yok olma noktasına doğru götürüyor... Bunun engellenmesi için kendi dönüşümünün koşullarını yaratmayı başarması gerekiyor... Bir yandan ayakta kalabilmesi, bir yandan dönüşebilmesi şarttır bu sistemin.

Küresel sistemimiz ya ölecek ya da dönüşecektir. Bu dönüşüm ancak birçok reformcu-dönüşümcü süreçler sonunda mümkün olabilir... Birçok derenin büyük bir ırmak oluşturabilmek amacıyla bir araya gelmesi gibi. O zaman değişimlerin yaşandığı çağımız gerçek bir değişimin başladığı bir çağ olacaktır.

Şunu bilmemiz gerekir ki küreselleşme insanlığın ulaşabildiği en iyi ve en kötü aşamadır.

En iyi, çünkü insanlığı oluşturan bütün toplumlar ilk kez birbirlerine bağımlı hale gelmişlerdir. Böylelikle aynı kaderi paylaşan toplumlar da bir Dünya-Vatan yaratma olasılığını yakalamış olur. Ve bir kez daha tekrar edelim, bütün vatanları içine alan bu Dünya-Vatan anlayışı tek tek vatanları yadsımayacak bir anlayışı içerir.

En kötü, çünkü küreselleşme zincirleme felaketlere doğru götüren çılgın bir yarışı başlatmıştır. Manipülasyoncu, bilim ve tekniği tahrip eden güçlerin denetimsiz atılımı, her yolu meşru gören kazanç ekonomisinin zincirlerinden boşalması kitle imha silahlarının artmasına, yaşam kürenin (biyosfer) yoğun tahribine yol açmış; XX. yüzyıl totalitarizmlerinin arkasından sınır tanımayan, ülkeleri ve halkları kendi spekülasyonlarına bağımlı kılan finans kapitalin zorbalığı gelmiştir... Bütün bunların sonucu olarak da, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, etnik ve bölgesel ayrımcılık gündeme oturmuştur. Finansal spekülasyon ve kör

bağnazlıkların yarattığı yıkımlar, felaket süreçlerini yoğunlaştırmakta ve artırmaktadır.

Aynı zamanda şunu da bilmemiz gerekir ki bugün tanık olduğumuz gelişme "Batılı anlamda" zenginlikleri bütün dünyada belli azınlıklara dağıtırken, bir yandan da muazzam sefalet bölgeleri yaratmakta ve kendi içinde ölçüsüz eşitsizlikler doğurmaktadır.

Küreselleşmeyi de küresellikten uzaklaşmayı da bilmek gerekir. Ölümcül tehditler altında yaşayan, kökenleri farklı bütün insanların kaderini birleştiren küreselleşmeyi izlememiz gerekir. Varoluşu, her birimizin yaşamını belirleyen bu dünyayla dayanışma içinde olmalıyız. Toprak Anamızı kurtarmalıyız. Küreselleşmenin getirdiği dayanışmayı ve kültürel zenginlikleri sürdürmeli ve geliştirmeliyiz ama, bir yandan da yaşamsal özerkliklerin yerel, bölgesel ve ulusal olana o hayati özerkliklerini geri kazandırmak, her yerde kültürel farklılıkları korumak ve desteklemek zorundayız. Toplumsal ve dayanışmacı ekonominin öne çıkması, yerel ekonominin korunması,

sebze ve meyve tarımının ve buna bağlı beslenme, zanaat ve yerel ticaret etkinliklerinin sürdürülebilmesi, böylelikle köylerin boşalmasının ve zor durumdaki kentsel çevre bölgelerinin yok olmasının engellenmesi için de, küreselleşmeden uzak durmak gerekir.

Aynı şekilde şunu da belirtmemiz gerekir ki standartlaşmış kalkınma formülü geleneksel toplumların dayanışma mekanizmalarından, bilgi ve becerilerinden bihaberdir, kalkınmayı toplulukları kapsayıcı dayanışmayı koruyacak biçimde yeniden ele almak ve çeşitlendirmek gerekir.

Sonuç olarak, kendi örneğimizden başlayarak, tek yanlı bir büyüme alternatifinin yerine hem büyümesi hem de büyümemesi gereken şeyi belirleyen, karmaşık bir alternatif geliştirmeliyiz. Sözgelimi yeşil enerjileri, toplu taşıma araçlarını, toplumcu ve dayanışmacı ekonomiyi, okulları, kültürü, megapollerin insanileşmesini hedef alan düzenlemeleri desteklemeli, buna karşılık endüstriyel tarımı, fosil ve nükleer enerjileri, parazit aracıları, savaş sanayisini, tüketimin zehirleyici etkilerini, savurganlık ekonomisi ve savurganlığı,

aşırı ve gereksiz harcamaya dayanan yaşam biçimini dışlama çabalarına katılmalıyız. Şimdi vakit küçülme bayrağının karşısına büyüme bayrağını çekmekten çok, çoğalması ve artması gereken şeylerle azalması ve eksilmesi gereken şeylerin listesini çıkarma vaktidir.

Çok kutuplu bir dünyada Avrupa'ya, birlik, özerklik ve siyasal iradesini vererek tutarlılık kazandırma çabası içinde olmalıyız. Avrupa böylelikle çağın bütün büyük sorunlarıyla ilgilenme olanağı bulacak, dünyayı insani anlayış ve barışa doğru götürecektir. Dolayısıyla Avrupa'nın bir yandan göçmenlerin entegre edilmesine yönelik ortak bir siyaset izlemesi ve öte yandan da sözgelimi bütün dünyaya yayılan ve bulaşan İsrail-Filistin trajedisi gibi, baş gösterdikleri ve yayıldıkları her yerde barbarlık doğuran çatışmaların yaygınlaşması ve sertleşmesine karşı önlem alması gerekir.

Avrupa'ya büyük bir amaç atfediyoruz: XV.-XVI. yüzyıllar Avrupa Rönesans'ı uygarlık yaratırken, Yunan düşüncesini canlandırmıştır; aynı şekilde bizim de yeni bir Rönesans'a katkıda

bulunmaya çalışırken öbür uygarlıkların, özellikle de Asya'da konumlanan bilge uygarlıkların ahlaksal ve manevi değerleriyle bütünleşmemiz gerekiyor. Dünyaya bu haliyle batılılaşmanın sürmesi gerektiğini önermiyoruz; bize göre dünyanın her yerinde özellikleri, bireysellikleri, zenginlikleri ve kültürel yetersizlikleri dikkate alan bir insanlık siyasetinin bütün uygarlıkların en iyisinin sentezini oluşturmayı hedef alması gerekir. Uygarlıkların ortakyaşamını (symbiose) amaçlayan böyle bir düşünce yapısı, bir uygarlıklar çatışması ya da savaşı düşüncesini de kesinlikle geri püskürtecektir.

Avrupa kendi içinde insancıl tavırları, gerçek demokrasiyi, insan ve kadın haklarına saygıyı geliştirmeli ama kendi sınırları içinde ve dışında da kendi uygarlığının ürettiği ve zararı gitgide artan yozlaşma ve kirlenmelere karşı da mücadele etmelidir. Dolayısıyla Fransa öncelikle kendi ulusal çerçevesi içinde uygulamaya koyacağı bir "uygarlık siyaseti" hareketinin başını çekme rolünü üstlenmelidir.

Öte yandan büyük dönüşümün ancak çok biçimli bir sürecin gerçekleşmesiyle mümkün olabileceği gerçeğinden hareketle uluslara küresel bir yönetişim önerebiliriz; bu yönetişim sadece Birleşmiş Milletler'i yeniden düzenlemekle ve yapılandırmakla yetinmeyecek, kitle imha silahlarının artması, biyosferin bozulması, dünyanın çeşitli yerlerinde yeniden kıtlık ve açlık tehlikelerinin baş göstermesi, beslenme yetersizliğinin çözümlenememesi gibi yaşamsal sorunların çözümüne yönelik küresel karar mekanizmaları oluşturacaktır. Öte yandan küresel finans spekülasyonlarının hammaddeler üstünde etkili olan zararlarını azaltmak amacıyla gerçek anlamda bir iktisadi düzenlemenin de gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Uçuruma doğru gidişimizin dünyanın çeşitli bölgelerinde Öfkeliler'in hareketinin coğrafi genişlemesini açıklayan ve doğrulayan patlamalar oluşturduğuna tanık olduk. Eşitsizliklerin artması, yolsuzlukların pervasızlığı ve alaycılığı, işsizliğin gittikçe yayılması... Arap baharı isyancılarının, İspanya ve Yunanistan öfkelilerinin,

Londra ve büyük İngiliz kentleri isyancılarının, İsrail ve Şili protestocularının, Hintli ayaklanmacıların ortak sorunlarından bazılarıdır.

İnsan türünün ne kadar dramatik bir çağ yaşadığını bilelim... Çelişkileri, riskleri olduğunu, tehlike altında olduğunu bilelim ama aynı zamanda bazı şanslara sahip olduğunu da gözden kaçırmayalım.

II

Ülkemiz İçin Bir Siyaset Tarzı

İyi yönetilen bir ülkede yoksulluk utanç vericidir;
kötü yönetilen bir ülkede zenginlik utanç verir.
KONFÜÇYÜS

Gerçek yaşam ortada yok.
RIMBAUD

Kimilerine göre küreselleşme içinde entegrasyonun artması ve yaygınlaşması, kendi olumlu özelliklerinden yararlanma kapasitesine sahip küreselleşmenin yarattığı baskı ve kötülüklere direnebilme olanağı veren özerk, ulusal siyaseti hiçbir biçimde mümkün kılmaz. Biz ortaya çıkan bu yeni sorun karşısında toplumumuzun yeniden hayat bulmasının yolunu açacak olan yeni bir siyasetin mümkün olduğunu göstermek istiyoruz.

Küreselleşmeye bağımlılığımızın bilincinde olan birçok insan güçsüz olduğunu düşünüyor,

boyun eğiyor, kaderci oluyor ve bütün umutlarını yitiriyor, siyasetten uzaklaşıyor ya da öfkeye kapılıyor siyasete karşı. Küresel ve Avrupa'ya olan bağımlılıklarımızın doğurduğu kötülüklerin bilincinde olan kimilerine göre ise, kurtuluş bu bağımlılıklardan kurtulmakta yani ülkemizi küreselleşmekten ve Avrupa'dan uzaklaştırmakta yatmakta. Bu, soyutlanma ve içe kapanmanın, kaçılması gerektiği söylenen felaketten daha büyük bir felaket olduğunu görmemek anlamına gelir. Biz sözünü ettiğimiz ikili ilkelerden hareketle yeni, özerk, ulusal bir siyasetin olabilirliğini göstermek istiyoruz: Küreselleşmek ve küreselliken uzaklaşmak, gelişmek ve korumak. Küreselliken uzaklaşma ve koruma, daha önce belirttiğimiz gibi ülkelerin ve bölgelerin yaşamsal çıkarlarının sürmesini sağlamak ve yaşayan kültürleri güvence altına almaktır. İkili ilke küresel dayanışma, ulusal dayanışma, yerel toplumlar arasında dayanışma, kırsal yaşam erdemlerinin gelişmesi gibi olanaklar getiren bir siyasetin tanımlanmasını sağlar. Ulus çapında son derece reformcu ve dönüştürücü bir siyaset önerir.

Niçin reform, niçin dönüşüm?

Bu bağlamda üçlü bir teşhisten hareket etmemiz gerekir:

1) Toplumumuzun ve uygarlığımızın getirdiği ve yaygınlaştırdığı sorunların ve olumsuzlukların çok fazla olması ve bunların gittikçe ağırlaşması;

2) Toplumumuzun ve uygarlığımızın en önemli kazanımlarının üstündeki tehditlerin giderek artması;

3) Direniş Hareketi'nin getirdiği değerlerin önemsenmemesi ve bu değerlerin güncel yönetimler tarafından genellikle ayaklar altına alınması.

Öncelikle çığırından çıkmış bazı açgözlülüklere değinelim... Kâr, çıkar hırsı, somut dayanışmaların azalması, kamusal alanda ve özel sektörde bürokrasinin aşırı artması, rekabetin azgınlaşması, baskısı ve yozlaşması, niceliğin niteliğe egemen olması, sahte ürünlerin satın alınmasını teşvik

eden tüketim zehirlemeleri, endüstriyel tarım ve besicilik alanından gelen gıda maddelerinin bozulması, tüketicilerin, küçük ve orta ölçekli üreticilerin, koşullanmış ve bölünüp yalnızlaşmış vatandaşların çaresizliği, bilgiler arasında kopukluk yaratan ve dolayısıyla bireylerin ve yurttaşların yaşamlarındaki temel ve bütüncül sorunları kucaklama olasılığını engelleyen bir eğitim sisteminin yetersizliğinin gitgide açık seçik hale gelmesi, tüm siyasal sorunları pazar sorununa indirgeyen ve hiçbir önemli amaç açıklayamayan iktisatçı bir budalalığa teslim olmuş kör bir siyasal düşüncenin bunalımı.

İkinci olarak uygarlığımızın olumsuzluklarından söz edelim: Maddi refah kültürel ve manevi refahı getirmemiştir hiçbir yerde... Hali vakti yerinde insanların ölçüsüz uyuşturucu, rahatlatıcı ilaç, antidepresan, uyku ilacı tüketmeleri bu durumu kanıtlamaktadır. Mutlu olmanın, iyi yaşamanın amacı yozlaşarak sadece maddi konfor ve rahatlığa indirgenmiştir. İktisadi gelişme manevi ve etik gelişmeyi sağlayamamıştır. Saate

karşı yarış, aşırı uzmanlaşma, şirketlerde, devlet dairelerinde ve hatta yaşamlarımızda iş bölümü genel bir bürokrasiye, inisiyatif ve sorumluluk alma korkusuna götürmüştür. Bireyciliğin parlak başarıları dayanışmaların talihsiz biçimde gerilemesi sonucunu doğurmuştur.

Toplumumuzda genellikle aynı semtte, aynı binada oturan insanlar arasında kayıtsızlık, ilgisizlik ve nezaketsizlikle yansıyan empati, sempati ve duyarlık boşluğu vardır; oysa insanın tesadüfen gördüğü bir yabancıya selam vermesi onu sempati göstermeye değer bir insan olarak tanıdığı anlamına gelir. Aynı şekilde, aynı şirket içinde, aynı aile içinde bir anlayışsızlık durumu sürmektedir. Görev mesleğe indirgendiğinde sağlık ve hastane, eğitim ortamına da bir sevgisizlik durumu egemen oluyor; oysa Platon'un dediği gibi "eğitim vermek için eros [aşk] gerekir"; yani verilen bilgiyi sevmek gerekir ve ayrıca bu bilgiyi alanların da onu sevmesi gerekir. Axel Honneth çok doğru bir tespitte bulunmuştur bu bağlamda: "Herkesin kendine güven duymasını sağlayan

sevgi deneyimidir". Ötekinin tanınmasının yüce biçimi sevgidir.

Dolayısıyla toplumumuzda rahatlık içinde mutsuzluk, milyonlarca insanı etkileyen yalnızlık, SOS Dostluk çağrılarının en önemli nedenidir; bunların sonuçları olan alkolizm, uyuşturucu bağımlılığı, depresyon, psikolojik rahatsızlıklar ilişkilerin (toplumsal dayanışma, aile dayanışması vb.) zayıflamasının kanıtlarıdır. Bunlara bunaltan, istikrarı bozan, yaşamlarımızı karartan bir yığın sıkıntıyı da ekleyebiliriz: Gişelerin önünde sonu gelmeyen kuyruklar, hastanelerin acil servislerinde beklemeler, telefonda beklemeler, bir servisten ötekine, bir bankodan ötekine koşuşturmalar... Tabii ki bütün bunlar görevlilerin aşırı iş yükünden kaynaklanmaktadır... Aşırı iş yükünün nedeni de kuşkusuz herkesin kendi uzmanlık alanına kapanmasıyla oluşan iş bölümüdür ve buna rasyonellik ve rekabetçilik adına personel sayısının azaltılması da eklenmelidir. Aslında bu aşırı iş yükünden ve iş bölümlerinden yakınanlar sadece hizmet bekleyenler ve tüketiciler değildir; görevliler de stres, psikosomatik rahatsızlıklar,

depresyon gibi sorunların getirdiği baskıyı hissederler ve hatta bu nedenlerle intihar edenlere bile rastlanmaktadır. Dolayısıyla bürokratikleşmeyi kırmak ve azgın rekabetçiliği durdurmak gerekmektedir.

Öte yandan tarihimizin en iyi, en yararlı kazanımları da tehdit altındadır. Fransa örneği çok çarpıcıdır: XX. yüzyıl boyunca cumhuriyetçi, laik, sosyal Fransa gerici, kendi içine kapanmış, yabancı düşmanı, ırkçı ve otoriter bir Fransa'yı ikinci planda bırakmıştı. Otorite özlemi içindeki ve gerici, yabancı düşmanı ve ırkçı, Özgürlük Eşitlik Kardeşlik ilkelerini silen ve unutan bu ikinci Fransa'nın Vichy simgesiyle zafer kazanması için ülkemizin daha önce hiç yaşamamış olduğu çok büyük bir askeri felaket gerekmiştir. Ama işgalcilerle işbirliği yapan bu Fransa Kurtuluş hareketiyle birlikte çökmüştür. Ve onun yerini kesin biçimde cumhuriyetçi ve sosyal Fransa almıştır. Ve bugün gene bir tür Vichyciliğin yükselişine tanık oluyoruz... Üstelik ortada hiçbir askeri felaket, hiçbir işbirlikçilik, hiçbir işgalci yokken. Biz burada bu geriye gidişin ulusal ve daha genel

nedenlerinin analizini yapacak değiliz. Tarihsel gelişmeye inancın yok olması, yaşanan olayların belirsizlikleri, ekonomik çalkantılar, uygarlığın krizi... Bütün bunlar daha iyi bir gelecek umudu kalmadığından geçmişin somut olgularına sığınmaya çalışanların, sakat bir kimlik anlayışı içine kapananların ülkenin içine sızmış düşman kabul ettikleri yabancıyı, göçmeni, günah keçisi gibi görenlerin bunalımlarından beslenmektedir.

Yabancı düşmanlığı artık devlet desteğini arkasına alarak çığırından çıkmıştır: Çok fazla göçmen, çok fazla yabancı, Afrikalı ya da Kuzey Afrikalı nüfusun çoğunluğu oluşturduğu çok fazla mahalle. Amerikalılar New York'ta, Harlem'den, Bronx'tan, sadece Zencilerin, Portorikoluların, Yahudilerin, İtalyanların ya da Çinlilerin yaşadıkları mahallelerden rahatsızlık duyuyorlar mı? Taşrası her zaman çok etnili olan, daha sonra XX. yüzyılda göçmenleri Fransızlaştırmayı sürdüren Fransa, özellikle göçmen nüfustan oluşan ama kendi öz yerlilerini ulusal kimliklerin dışına çıkaran, Avrupalıların gerçekleştirdiği kıtanın fethi öncesi tarihi yok sayan, kendi tarihlerini

bağımsızlığa kavuşmalarıyla başlatan ve bu tarihi melezleştirme etkinlikleriyle sürdüren Amerika eyaletleriyle karşılaştırıldığında, bir ara durumu yaşamaktadır. Fransa ise her şeyden önce Galyalılardan, Romalılardan, Franklardan oluşan bir melez ülkedir. Yaklaşık bin yıllık bir tarihin ürünüdür ve bu tarih farklı bölgelerde yaşayan etnilerin (Flamanlar, Alsacelılar, Bretonlar, Basklar vb.) bütünleşmesinden (entegrasyon) oluşmuştur; III. Cumhuriyet döneminde hiç eksik olmayan göçmen dalgalarının gelişiyle sürmüştür bu entegrasyon. Böylelikle tek ve bölünmez olduğunu iddia eden Fransa her zaman çok kültürlü bir gerçeklik olmuştur ve bu gerçeklik İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni nüfus akınlarıyla hacmini artırmıştır. Biz göçmen haklarını savunurken Fransa'nın kurucu, yaratıcı ve yeniden yaratıcı ilkesini savunuyoruz: Fransızlaştırma. Bize yeni bir direniş hareketi gerekiyorsa eğer, bu, yabancı bir işgalciye karşı değil, ulusu kemiren içteki rahatsızlıklara karşı olacaktır.

Kapalı bir kültür, yaşamdan kopmuş bir kültür çok az göçmeni sindirebilir ve bunları entegre edemez. Yaşayan bir kültür, açık bir kültür çok sayıda göçmeni entegre edebilir. Fransa'ya yeniden can vermek, açılmasını desteklemek gerekiyor. Biz cumhuriyetçi Fransa'yı yeniden canlandırmak isterken onun ulusal özünü ifade ediyoruz.

Uygarlığın krizi, toplumun krizi ve ekonomik kriz tehlikeleri ağırlaştırıyor. Toplumsal çatlaklar tehlikeli kırgınlıklar haline geliyor, dışlamalar yoğunlaşıyor; hissedilen ama hâlâ belirsizliğini koruyan felaketlere doğru giden uyurgezerler gibiyiz. 1929'da bunalımlı, düş kırıklıkları yaşayan, dağılmış bir toplumda borsanın çöküşü, nazizmin meşru yollardan iktidara gelmesini başlatmış, bu gelişme de İkinci Dünya Savaşı'na götüren bir çatışma sürecine neden olmuştu. Bugün yaşanan kriz bütün kopuşları, korkuları, nefretleri azdırıyor ve bizi yeni uçurumlara doğru götürüyor. Demokrasilerin krizi ekonomik krizle ağırlaşıyor ve birleşen bu krizler "popülizm" sözcüğüyle karşılanması pek mümkün olmayan

aşırılıkların yükselmesine yol açıyor... Sol, kendisi de krizde olduğundan hoşnutsuzlukları özgürleştirici, kurtarıcı bir çözüme doğru götürememiştir; geçmişte çok etkin olan geniş halk kitlelerinin gücü parçalanmış ya da dağılmıştır ve genel anlamda güçsüzlük ve boyun eğme duyguları öfke ve çılgınlıklara dönüşme tehlikesi taşımaktadır. Dolayısıyla her alanda acilen başka bir düşünce, başka bir siyaset gerekiyor.

İyi yaşama siyaseti

Değinmiş olduğumuz, siyasal, toplumsal, uygarlıkla ilgili bütün bozulmaların, sapmaların nedenleri olan bütün büyük ve küçük olumsuzluklar aynı zamanda hepimizin yaşamında da bir yığın gündelik sıkıntı yaratırlar; bunlarla yaratıcı bir siyaset aracılığıyla mücadele edilmesi gerekir... Toplumumuza ve yaşam biçimlerimize köklü iyileştirmeler getirecek olan bir yaratıcı siyaset. Niceliğin nitelik üstündeki hegemonyasına son vermek gerekirken, bir yandan da yoksulluğu

ortadan kaldıracak olan mal ve ürünlerin niceliklerinin korunması sağlanmalıdır. Özerkliklerin gelişmesi hedef alınırken bir yandan da bu özerkliklerin topluma entegre edilmeleri gerekir. Bu yaratıcı siyaset, dayanışmaları canlandırmalı, bencillikleri geriletmelidir. Bu siyasetin amacı, sadece insanların hayatta kalmaları (yani zevkin, neşenin, mutluluğun söz konusu olmadığı, sadece mükellefiyetlerin olduğu bir yaşam) değil, başkalarıyla ve toplumla ilişkilerin gelişmesiyle bütünleşen, estetik heyecan ve coşkuların elit kesime ayrılmış lüksler gibi değil herkesin hakkı gibi görüldüğü bir yaşam olmalıdır.

Bu bağlamda yeni bir ekonomik ve toplumsal siyaseti birleştiren bir yol, bürokrasinin yer almadığı ve "rekabetten arınmış" bir çalışma dünyası siyaseti, bir kent siyaseti, bir köy siyaseti, bir tarım üretimi siyaseti, bir tüketim siyaseti öneriyoruz... Bunların tümü, bir iyi yaşama siyasetinin farklı ve tamamlayıcı araçlarıdır.

İyi yaşama, refahla eş anlamlı gözükebilir. Ama bizim uygarlığımızda refah kavramı maddi

anlamına indirgenmiştir: Konfor, eşya ve mal sahibi olma... iyi yaşamakla bunların kesinlikle ilgisi yoktur... İyi yaşama kişisel gelişmeye, aşk, dostluk ilişkilerinin topluluk içinde yaşama duygusunun gelişmesine hizmet eder. Günümüzde iyi yaşama hiç kuşkusuz maddi refahı da içermelidir ama refahın "hep daha fazla"sını elde etmeye çalışmak olduğunu ileri süren bir nicelik anlayışına da karşı çıkmalıdır. İyi yaşama bir yaşam kalitesidir ve sahip olunan malların çokluğuyla azlığıyla bir ilgisi yoktur. Öncelikle duygusal, ruhsal ve ahlaksal bakımdan iyi olmayı kapsayan bir yaşam biçimidir.

Nicelik, hesap-kitap yapma, sahip olma hegemonyasına karşı geniş bir yaşam kalitesi siyasetini desteklemeliyiz,[2] yani bir kez daha vurgulayalım iyi yaşama siyasetini... Bu amaçla havanın, besinlerin, suların, sağlığın ve iklimin kalitesini bozan şeyleri engellemeye yönelik her türlü girişimi desteklemeliyiz. Her türlü enerji tasarrufunun karşılığı sağlık ve nitelikli bir yaşam olmalıdır.

2 Alain Caillé ise "insanlar arasında olumlu ilişkiler siyaseti" diyor buna.

Sözgelimi kent merkezlerinde otomobillerin saçtıkları zehirin azaltılması ya da bütünüyle yok edilmesi solunumla ilgili rahatsızlıkların ve psikosomatik hastalıkların azalmasına yansıyacaktır. Endüstriyel tarımın ve besiciliğinin azalması, buna karşılık köylerde çiftçiliğin gelişmesi, yeraltı su kaynaklarının (yani temiz su kaynaklarının) iyileştirilmesi yeniden kaliteli besin maddeleri üretilmesini sağlayacak ve tüketici daha iyi bir yaşam sürecektir bu sayede. Zehirleyici tüketimlerin (yararsız mallarda ve bu mallar aracılığıyla çekim gücü ve zevk unsuru yarattığını iddia eden reklam kirlenmesi), kullan at türünden eşya savurganlığının, çok kısa bir zaman dilimi içinde ürünleri geçersiz kılan modaların birbirini izlemesinin dizginlenmesi "her zaman daha fazlasını elde etmeye" doğru çılgınca bir yarışı tersine çevirme olanağı verecektir bize ve onun yerine "her zaman daha iyisi"ne doğru sakin ve sessiz bir yürüyüş başlayacaktır. Bu yürüyüş geliştirilmesi uygun olan iki akımı destekleyen sürekli bir eylem içinde yer alacaktır: Kentlerin yeniden insanların yaşamasına uygun hale getirilmesi ve

kırsal kesimin canlanması... Her ikisi de gereklidir iyi yaşam için... kırsal kesimin canlanmasıyla köylere yeniden hayat gelecektir: Bilgisayar ve internet kullanımı aracılığıyla evlerde çalışma olanağı, fırıncılığın, bistronun, postanenin, ilkokulun geri dönüşü, köy yollarının açık tutulması ve bakımı ve toplu taşıma araçlarının ihya edilmesi. Köylerin canlandırılması ve yeniden nüfuslandırılması atbaşı gider.

Kamu kurumlarında ve şirket yönetimlerinde de reform yapmayı ihmal etmemeliyiz. Bu alanda bürokrasiden uzaklaşmak, hareketli olmak, ayrışmalardan uzaklaşmak, görevlilerin inisiyatif almasını sağlamak ve onlara esneklik tanımak gerekir... Görevlilerin dairelerden, bürolardan hizmet almaya gelenlere, özellikle yaşlılara ve derdini ifade etmekte güçlük çekenlere, rakamları artık denetleyemeyenlere hoşgörülü, sabırlı ve dikkatli olmaları gerekir. Devlet reformu görevli sayısının artırılması ya da azaltılmasıyla değil, insanları özgür, akıllı ve duyarlı varlıklar olarak değil de, nicelik açısından değerlendiren zihniyetin değiştirilmesiyle gerçekleşecektir.

İyi yaşama toplumsal ilişkiler içinde bireysel gelişmeyi de gerektirir. Yaşamlarımız iki kutup arasında gidip gelir... Bir yanda istemeden, keyifsiz bir halde, zorunlu olduğumuz için ya da görev gereği boyun eğilen, sıradan, yavan, tatsız tuzsuz bir yaşam, öte yanda ise şiirsel yanı olan, dopdolu, coşkulu, hayata davet eden, aşkta, dostlukta, toplumsal ilişkilerde, şenliklerde, danslarda, oyunlarda bulduğumuz bir yaşam. Yaşam biçimimiz bizi hayata bağlar. Ama yaşamak, şiirsel, estetik, romantik bir hayatı sürdürmek demektir. Bizim uygarlık siyasetimiz yurttaşlarımıza şiirsel, romantik yanlarını en iyi biçimde ifade etme olanaklarını sağlayacaktır.

Dayanışmanın canlandırılması

İyi yaşamak için dayanışmayı canlandırmamız gerekiyor. Biz orta büyüklükteki kentlerde ve büyük kentlerde, Paris gibi metropollerin mahallelerinde Kardeşlik Evleri kurmayı öneriyoruz.

Bu evlerde zaten var olan dayanışma özellikli ve yeni servislerle donatılmış her türlü kamu kurumu ve özel kurum bulunacaktır... Maddi ve manevi sıkıntı çeken insanlara acil yardımların yanı sıra, sadece uyuşturucu kullanan kurbanların değil umutsuz ve kederli insanların da yardımına koşulacaktır bu evlerde. Hastaneye yatma konusunda zorluk çeken insanların yararlanması için acil müdahale dispanserleri bulunacaktır bu evlerde.

Otoriter yapıların, aile yapılarının ve toplumsal yapıların ağır bastığı dönemlerde bireyler ruhsal açıdan, zorla kabul ettirilen kurallar arasında sıkışıp kalmıştı ve büyük yoksunluklarla ödüyorlardı bunun bedelini... Aile içinde ve toplumsal yaşamda bireysel özerkliğin gelişmesinin ve güçlü ve kalıcı toplulukların yokluğunda, kolay ayrılıkların ve boşanmaların çok artması kaçınılmazdır; bu ayrılıklar ve boşanmalar nevrozlara, acılara, yalnızlıklara, ruhsal sıkıntılara yol açarlar ve bu durumdaki bireyler biraz olsun rahatlayabilmek için ilgi ve sevgiye ihtiyaç duyarlar.

Kardeşlik Evleri aynı zamanda dostluk evleri ve başkalarına ilgi gösterme merkezleri olacaktır. Bu evler önlemler alabilen, ilişki kurma, empati, duyarlık, yardım, bilgi, gönüllülük, sürekli seferberlik işlevleri olan merkezler olacaktır.

Öte yandan bir an önce bir sivil kardeşlik hizmeti kurumu gerekmektedir ve bu kurum Kardeşlik Evleri'nin ihtiyaçlarına cevap vermenin dışında toplumsal felaket durumlarında da –sel baskınları, depremler, aşırı sıcaklar, kuraklıklar vb.– yardıma koşacaktır... Sadece Fransa'da değil, Avrupa ve başka kıtalarda da çalışacaktır bu kurum. Böylelikle kardeşlik, özlemini çektiğimiz iyileştirilmiş toplumda kök salacak ve canlı kalacaktır her zaman.

Dayanışmanın canlandırılması da sözünü ettiğimiz ya da daha sonra ele alacağımız bazı reformlar içinde ve bu reformların ilerlemesiyle gerçekleşecektir: Devlet dairelerinde ve şirketlerde çalışanları robotlaşmaktan kurtaracak, inisiyatif almalarını, birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayacak, çalışanların tümünün herkese aynı

şekilde hizmet verebileceği bir ortam yaratacak, çalışanlara dayanışmacı bir bilinç aşılayacak "bürokrasiden arınma" reformu; genç dimağların bireyler ve yurttaşlar olarak gelecekteki yaşamlarının ve birbirlerinden ayrılması mümkün olmayan birey/toplum/tür ilişkisinin temel ve küresel sorunlarıyla ilgilenmelerini sağlayacak eğitim reformu.

Bizim kardeşlik anlayışımızda suç işleyen gençler henüz tam anlamıyla kişiliklerini bulmamıştır ve onların rehabilitasyon ve kurtuluş olanaklarını desteklemek görevimizdir. Özellikle göçmenler bizim için geri gönderilmeleri gereken davetsiz misafirler değildir; onlar bizim sefaletin doğurduğu kardeşlerimizdir ve bu sefaleti yaratan sadece bizim geçmişteki sömürgeciliğimiz değil onların ülkelerine soktuğumuz ekonomik sistemimizdir... bu ekonomik sistem onların birçok tarım ürününe bağlı yaşam biçimlerini yok etmiş, kırsallarda yaşayan insanlarını gecekonduların sefalet ve yoksunluğuna mahkûm etmiş ve devletlerin tepesindeki suiistimalleri teşvik etmiştir.

Özellikle toplu taşıma araçları kullananların ve bazı banliyölerde yaşayanların güvenlik sorunlarını kesinlikle küçümsemiyoruz. Ama Amerika örneğinde gördüğümüz gibi baskı uygulamak, suç ve suçlu sayısını artırmaktan başka bir işe yaramaz; ayrıca suçun ve suçluların üredikleri gerçek yerler hapishanelerdir. Şunu anlamamız gerekiyor: Toplumumuzun reddettiği insanlar toplumu ve bizi reddederler. Biz reddetmeyi reddeden bir önlem alma siyasetinin egemen olmasını istiyoruz ve bunun için çağrı yapıyoruz. Bu siyaseti belli yerlerde ikamet zorunluluğuna, kameralarla koruma sistemine, karakollara indirgeyemeyiz; sadece yeni bir şehircilikle ve yeni çevre düzenlemeleriyle yetinemeyiz. Bir insanlaştırma ve duyarlık siyasetini hayata geçirmemiz gerekir: Kolombiya'da Medellín'de, Rio'da Cantagalo ve Pavão Pavãozinho favelalarında,* gecekonduda yaşayan gençlerin bir senfoni orkestrası kurduğu Caracas'ta yaşananlar şunu kanıtlamıştır bize: Çocuklara ve yeniyetmelere saygıyla yaklaşmak, onlara eğitim vermek, özellikle anlayış ve sevgiyle

* Brezilya'da gecekonduya verilen ad. (Ed. n.)

yaklaşmak, onları bilgisayarlarla, sanatlarla tanıştırmak gençler arasında suç işleme eğilimlerini kesinlikle azaltacaktır.

Gençlik siyaseti

Biz bir yeniyetmenin sosyolojik ve kültürel anlamda taşıdığı niteliklere bağlı bir gençlik siyaseti oluşturmak zorundayız: Bu, toplumun en zayıf halkasıdır (çünkü bu dönem, çocukluk kabuğu ile yetişkinliğe geçiş arasında bütünleşmenin en düşük düzeyde yaşandığı bir dönemdir); ama aynı zamanda da toplumun en güçlü halkalarını oluşturur bu dönem (çünkü çok büyük bir enerji, çok güçlü özlemler, çok büyük isyankârlık kapasiteleri söz konusudur). Her an patlayan ve özgürleştirici bir güçtür bu, ama dışlandığında ve gettolara sürüldüğünde tahrip edici ve yok edici bir güce dönüşür. 2005'de Paris bölgesinde, 2011 yazında Londra'da gördük bunu. Bir gençlik siyaseti sadece sivil hizmetler *aracılığıyla* dayanış-

ma olgusunu kapsamaz, gençlerin sorunlarıyla dayanışma içinde olmaya, dışlanmış bütün gençlerin *onurlarını ve kişiliklerini* tanımaya yönlendirir bizi bu siyaset.

Ahlakın yüceltilmesi

Etiğin kaynağı sorumluluk ve dayanışma olduğundan, buraya kadar anlatmış olduğumuz her şey, etiğin yeniden güçlendirilmesine ve daha geniş anlamda sorumsuzluğun ve yozlaşmanın yoğunlaşmasının gerilettiği bir toplumun ahlakının yüceltilmesine katkıda bulunur.

Şunu saptamamız gerekir ki yozlaşma olgusu yönetimleri, devletleri ve seçilmişleri etkileyen ve paranın hâkimiyeti ve bencillikleri bastıran bütün normların gerilemesiyle yaşamın tüm alanlarına yayılan önemli bir olgudur. Ahlakın yüceltilmesi ahlak dersleriyle yetinemez. Kazanç hırsı hegemonyasının geriletilmesiyle, dayanışmaların canlandırılmasıyla başlar. Öte yandan yöneti-

cilerin ve devlet memurlarının ve de toplumsal bir misyon içeren meslek sahiplerinin (hekimler, öğretmenler, öğretim görevlileri, yargı mensupları, seçilmişler vb.) daha titiz, daha ciddi, daha ahlaklı bireyler olmalarının sağlanması gerekir. Biz bu amaçla bir Devlet Etik Konseyi (devlet danışmanlarından, Sayıştay görevlilerinden, yargı mensuplarından, hümanistlerden ve insan hakları savunucularından vb. oluşan) oluşturma önerisi getiriyoruz... bu konsey ayrıca sorumluluk ve/ya da yetki veren bir kamu görevi kariyeri yapmak isteyenler için Konfüçyüsçü bir özveri eğitimi programlayacaktır.

Çalışma ve iş

İş dünyasında çifte bir kriz söz konusudur: Bu kriz çalışma ve iş koşullarını etkiler.

Çalışma koşulları, rekabetin zorlamaları, rasyonelleştirmelerden (yapay makinelerin rasyonelliğinin insana uygulandığı) gelen aşırı yükle

gitgide ağırlaşmıştır. Bizim taslağını çizdiğimiz reform, şirketlerde ve devlet dairelerinde gerçek bir insani rasyonalitenin geliştirilmesiyle ilişkilidir... Bu rasyonalite bölümlere ayrılmış sektörlerde yeniden iletişim kurulmasını sağlar, yaratıcı girişimlere olanak verir ve herkesin tüm sonuçlara katılımını mümkün kılar. Öte yandan çalışma saatlerinin, sabit bir rakam (40 saat vb.) dikte etmekten çok çalışmanın önemine, yoruculuğuna, güvenlik durumuna bağlı olarak tasarlanması gerekir. Aynı şekilde emeklilik düzeninde bazı değişiklikler yapılmasını öneriyoruz... Tutku, yetenek ve büyük bir sevginin öne çıktığı bazı meslekler için yaş sınırının kaldırılmasını istiyoruz... Sözgelimi siyaset, sanat, araştırma, yüksek öğrenim vb... Doğal olarak bu alanlarda çalışan kişinin zihinsel ya da fiziksel sağlığının düzenli biçimde denetlenmesi koşuluyla. Öte yandan mesleklerin özelliklerine göre ve bu mesleklerde çalışanların isteklerine göre emeklilik yaşı farklı olabilir (doğal olarak gene uzman hekimlerin ilgili mesleklerde çalışanların her yıl zihinsel ve fiziksel kapasitelerini değerlendirmeleri koşuluyla).

İş konusunda yaşam kalitesine katkıda bulunan her türlü etkinliğin yaratılmasını ve geliştirilmesini özendiren yardımlar sağlanmasını öneriyoruz. Kazanımlarının çoğu korunmuş olsa da (ama ne zamana kadar?) yardım ve destek sağlayan devlet ya da Welfare State bizim ülkemizde geridir. Yeni bir yardım ve destek anlayışı gerekli olmuştur: Hastaya, işsize, çok yoksula yardım etmenin ötesinde iş yeri açma ve kolektif iyi yaşamın sağlanması için devlet yardımının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Sosyal yatırımcı devlet yardım ve destek sağlayan devletle tamamlanmalıdır.

Çok yönlü ekonomik reform: Çok yönlü ekonomi

Ekonomi konusunda çok yönlü bir ekonomi içinde adil, toplumsal ve dayanışmacı bir ekonomiyi desteklemekten yanayız.

Kapitalizmin geçersizliğini ilan edenler inandırıcı olabilecek en küçük bir alternatif getiremiyorlar; kapitalizmin ebedi olduğunu düşünenler

ona boyun eğiyorlar. Sosyal demokrasi, en azılı düşmanı karşısında sessiz kaldı.

Çok yönlü ekonomi, ebedi olduğu düşünülen bir kapitalizme boyun eğmek ya da tersine kapitalizmin can çekiştiğine inanmak yerine kapitalist ekonomiyi ve çokuluslu şirketlerini kucaklar ama alanını elinden geldiğince gitgide daraltmaya çalışır. Öncelikle finans kapitali sıkı biçimde denetleyerek mutlak gücünü yok eder.

Fransa'da çok yönlü ekonominin işlevi, küçük ve orta ölçekli işletmeleri, sosyal ve dayanışmacı ekonomiyi, adil bir ticareti, ticaret ahlakını geliştirmek olacaktır.

1) *Sosyal ve dayanışmacı ekonominin gelişmesi* üretim ve tüketim kooperatiflerini, yardım sandıklarını, dayanışma derneklerini ve meslek kuruluşlarını, mevduat bankalarını ve mikro kredileri, ayrıca iş alanları yaratan perakende pazarlama projelerinin finansmanına yönelik yasal ve mali yeni önlemlerin getirilmesini destekler.

2) *Adil bir ekonominin gelişmesi* bir yandan küçük üreticilerin çıkarlarını savunan adil bir ticaretin gelişmesini sağlarken, açgözlü aracıları önce püskürtecek sonra da yok edecektir; bu ekonomi öte yandan da ham madde pazarlarındaki dalgalanmalarla rekabet edebilmek için fiyatların uygun düzeyde kalmasını sağlayacaktır. Bu ekonomi özellikle besin maddeleri tüketimi dünyasında üreticilere çok düşük, tüketicilere de çok yüksek fiyatlar teklif eden büyük aracıların açgözlülüğünü ve yağmacılığını dengeleyecektir. Üreticiler ve tüketiciler arasında AMAPS'ları[3] ve öbür doğrudan ilişki biçimlerini destekleyecek ve böylelikle bahçıvanlar, küçük çiftçiler ve biyolojik tarım yapanlar teşvik edilecektir.

3) *"Yeşil ekonominin gelişmesi"* ile kirleten enerjinin yerini sağlıklı enerji alacak, dolayısıyla yeşil enerji üretiminde yeni olanaklar (güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, su enerjisi, toprak altı enerjisi)

3 Köylü tarımına destek dernekleri.

devreye girecektir ama bu gelişme bağlamında kentlerin insanileşmesi ve kirlilikten arınmasıyla ilgili önemli çalışmalar yapılacak, endüstriyel tarım sübvansiyonları azalacak ve bunlar yeniden çiftçilere ve biyolojik tarım alanına kayacaktır.

Bizim kendi *New Deal*'imizi [Yeni Düzen] yaratmamız ve önemli alt yapı çalışmalarını başlatmamız gerekir... Bu çalışmalar iş alanları yaratacak, işsizliği kesinlikle gerietecek ve ekonomiyi canlandıracaktır; buna karşılık ekonomide sıkı para politikası, tüketimi kısma gibi önlemler resesyona [gerileme] götürür, insanlar işlerini kaybeder, gelirler azalır, ücretler düşer, talep azalır ve sonuçta ekonomik kriz engellenmek istenirken toplumsal kriz yoğunlaşır.

Gündelik yerel ürünlerle beslenme alışkanlığının gelişmesi kaliteli çiftlik ürünleriyle beslenmemizi sağlayacak ve böylelikle dünyayı her geçen gün daha fazla sarsabilecek olan krizlere daha iyi direnme olanağı yaratılacaktır.

4) *Her siyaset* iyi yaşamaya bağlı temel kaygılarında *ekolojik sorunsalı işin içine sokarak sindirmeli*, ama ekoloji içinde bölünüp dağılmamalıdır. Nükleer fisyonun [parçalanmanın] yavaş yavaş ortadan kalkmasının, yerini nükleer füzyon [kaynaşma] araştırmalarının sürdürülmesi almalıdır. Yurttaşları bu sorunlar konusunda daha iyi aydınlatmak için nükleerin aşırı gelişmesi, risklerinin yeteri kadar bilinmemesi ve ülkemizde yenilenebilir enerjilerin gelişmesi konusunda bir anket düzenlemeyi öneriyoruz.

5) *Sosyal yatırımcı devlet.* Koruyucu devlet küreselleşmeyle kemirilmiş ve yok olmuştur adeta. Sürdürdüğü ya da yarattığı temel güvenceleri korumak gerekir ama öte yandan sosyal yatırımcı devleti de geliştirmek gerekir. Devletin sosyal yatırımı, sağlıklı yaşam, insanlar arasında iyi ilişkiler, çeşitli yardım biçimleri, gündelik yaşamın güzelliği gibi ihtiyaçları karşılayan tüm küçük ve orta ölçekli işletmeleri kredilerle (başarı halinde geri ödenebilen) desteklemek anlamına gelir.

Yatırımcı devlet bir Fransız *New Deal*'i yoluna girmeli ve bir büyük atılım siyaseti izlemelidir... Demiryolu taşımacılığının geliştirilmesi, kanallar açılması, kentlerin ve kent merkezlerinin çevresinde park yeri alanları yaratılması, toplu taşımacılığın özendirilmesi ve havayı daha az kirleten özel araç kullanımının teşvik edilmesi. Bütün bu önlemler hem yeni iş alanları yaratılmasına hem de yaşam kalitesinin artırılmasını sağlayacaktır. Sağlıklı bir kent yaratılmasına yönelik çalışmalar nedeniyle yapılan harcamaların karşılığı stres, hava kirliliği ve zehirlenmelerin yol açtığı sosyo-psikosomatik hastalıklar için yapılan harcamaların azalmasıyla birkaç yılda alınacaktır...

6) *Rekabetçiliğin azalması ama rekabetin sürmesi.* Rekabet kurallarla düzenlenmiş bir pazarda gerçekleşir. Rekabetçilik rekabetin azgın bir biçimidir ve şirketlerde, işletmelerde çalışma koşullarına zarar verir, işten çıkarmalara yol açar ve bu durum da çalışanların iş yükünü artırır. Rekabetçilik, ithal edilen malların düşük fiyat-

larına karşılık verme durumuyla savunulduğundan, biz, sözgelimi Çin'de olduğu gibi emekçilerin, özgürlüklerinden mahrum edilerek ve çok fazla çalıştırılarak sömürülmeleriyle ucuza mal edilen ithal mallarının, yerli malların fiyatları oranında vergilendirilmesini öneriyoruz. "Ucuz fiyat" sendikal faaliyetleri ve siyasal çoğulculuğu engelleyen koşullarda emekçilerin sömürülmesiyle sağlandığı koşulda, bu tür ithalatın mutlaka vergilendirilmesi gerekir. Böylelikle zorunlu iki kuralımızı örneklendiriyoruz: Küreselleşmek ve küreselleşmeden uzak durmak... bu ikinci pencere bazı yerel, bölgesel ya da ulusal ekonomileri kurtarmak amacıyla değişken ve geçici gümrük korumaları içerir.

7) *Finans spekülasyonunun engellenmesi amacıyla* bankalar ve derecelendirme kuruluşları çok sıkı biçimde denetlenecek, doğrudan işlemlerden vergi alınacak, fiyatların dalgalanmasının önüne geçilecek, tekelleri ve oligopolleri yasaklayan

antitröst yasası çıkarılacak ve vergi cennetlerinin ortadan kaldırılması için uluslararası işbirliğine gidilecektir.

8) Endüstriyel tarım ve besicilikten çok *geleneksel ve biyolojik tarım ve besicilik sübvansiyonları geliştirilecektir.*

9) *Yoksul ailelere burs verilecek* ve bu amaçla Brezilya *bolsa familia* modeli örnek alınacaktır; böylelikle bu aileler çocuklarını eğitebilme ve en zorunlu ihtiyaçlarını karşılama olanağı bulacaklardır.

Alınacak bütün bu önlemler kapitalizmin alanını daraltacak, kazanç hırsı hegemonyasını zayıflatacak, demokrasimizin üzerine çökmüş olan finans lobilerinin gücünü kıracaktır. Böylelikle en iyi unsurların özellikle yeşil ekonominin gelişmesi ve büyümesiyle birlikte gerçek bir atılım yaşanacak ve en kötü unsurlar yani israf ekonomisi, yararsız, kullanılıp atılan, hayali ürünler yok olacaktır. Dolayısıyla iyi yaşama gelişecektir.

Tüketim politikası

Yeni ekonomi politikası yeni bir tüketim politikasıyla birleşecektir.

Yoksul sınıfların tüketimi yetersizdir ve bu insanlar için mayasız ekmek, hormonlu tavuk, hormonlu kırmızı et, kuşkulu maddeler karıştırılmış konserve dışında yiyecek üretmek gerekir. Bu insanların indirimli fiyatlardan yiyecek edinebilmelerini sağlayan (yemek fişleri örneğinde olduğu gibi farkı devlet ya da yerel yönetim ödeyecektir) bir beslenme kartına sahip olmaları onların aynı zamanda sağlıklı, taze ve lezzetli ürünlerle beslenebilmelerinin de yolunu açacaktır.

Buna karşılık gelirleri orta düzeyde olan ya da görece yoksul insanlar arasında bir de aşırı tüketim söz konusudur... Sağlıksız, çok tuzlu ya da çok şekerli gıdalarla beslenen çocuklar ve yeniyetmeler, bu alandaki reklamlara kanarak, lezzetli sandıkları bu şekerli yiyeceklerle zehirlenerek obez olabiliyorlar. Sağlık, güzellik,

uzun bir yaşam, gençlik, cinsel güç sağlama gibi abartılı ya da düşsel yararlarla şişirilen ürünlerin aşırı tüketimi söz konusudur. Günümüz tüketicilerinin bilinçli seçim alanları çok sınırlı ve dardır. Besinlerin ya da ürünlerin gerçek değerleri konusunda bilgi veren çok az ilan görülür. Bu tüketiciler gerçek fiyatlar konusunda da pek fazla bilgi sahibi olmadıklarından genellikle en çekici reklamlara kanarlar.

Birbirlerinden habersiz ve dağınık yaşayan tüketiciler güçsüzdür. Bir araya gelebilseler ve birlikte hareket edebilseler etkili bir sivil güç oluşturabilirler... seçici olabilirler, boykot yapabilirler ve böylelikle ürünlerin daha kaliteli ve daha ucuz olmasını sağlayabilirler, dolayısıyla da iyi yaşama idealine destek olabilirler.

Biz tüketicilerin eğitilmesi amacıyla (ortaöğretime tüketim dersi konması da vardır önerilerimiz arasında) bir Halk Tüketim Ofisi kurmak istiyoruz ve bu Ofis aynı zamanda ürünlerin kalitesini ve reklamları da denetleyecek ve bütün tüketici

derneklerinin ulusal bir birlik içinde toplanması için çaba harcayacaktır.

Kent merkezleri çevresinde bahçıvanlık teşvik edilecek ve böylelikle insanların yerel ürünlerle beslenmeleri sağlanacaktır; öte yandan insanların kış mevsiminde yazın yetişen meyveleri tüketmelerini engelleyeceğiz, koyun, domuz, sığır yetiştiren çiftçilerimizi koruyacağız ve uzak ülkelerden yapılan büyük çapta besi hayvanı ithalatını vergilendirecek ve ithal edilen besinlerin çok sıkı biçimde denetlenmesinin ve menşeilerinin araştırılmasının yolunu açacağız.

Eşitsizlikler

Eşitsizliklerin çoğalması yoksulluk biçimlerini artırmış, yoksulluklar sefaletlere dönüşmüş, zenginler güçlerine güç katmış, yöneticilerin suiistimalleri çoğalmış, buna karşılık küçük bir oligarşi büyük vergi avantajlarına sahip olmuştur ve bu böyle sürüp gitmektedir.

Biz bu bağlamda kısa vadede üç daimi konseyin kurulmasını öneriyoruz:

1) *Eşitsizliklere karşı sürekli mücadele konseyi:* Bu konsey öncelikle aşırılıklarla (çok yüksek kârlar ve çok yüksek ücretler)ve yoksulluklarla (dibe vurmuş yaşam düzeyi ve kalitesi) mücadele edecektir; bu konseyin misyonları arasında en düşük gelirlerin her yıl yükseltilmesi ve en yüksek gelirlerin de her yıl düşürülmesinin sağlanması bulunacaktır. Bu konsey sefaletten kaynaklanan istikrarsızlık ve bağımlılıklara karşı mağdurların korunmasına yönelik bir vergi kalkanı oluşturacak ve yoğun bir konut edindirme politikası izleyecektir.

2) Sermaye-emek ilişkisinde 1990'dan sonra artan *Dengesizliği düzeltmekle görevli daimi konsey.*

3) Biyosferin bozulmasıyla ortaya çıkan doğal, biyolojik ve toplumsal sorunlarla ilgilenecek *Sosyal ve insani dönüşümleri düzenleyen bir daimi konsey:* Kentlerde ve kırsalda baş gösteren endüstriyel kirlenmeyle mücadele, yenilenebilir enerjilerin

geliştirilmesi, yaşam kalitelerinin korunması ve iyileştirilmesi. Yeni bir "4 Ağustos gecesi"ni* kendiliklerinden düşünmeleri için zenginlere bir zamanlar bazı Amerikalı milyarderlerin yaptığı gibi servetlerinin bir bölümünü feda etmeleri için soylu bir yurttaşlık çağrısında bulunulacaktır; söz konusu milyarderler servetlerinin yarısından vazgeçmeyi kabul etmişler ya da vergilerinin artırılmasını istemişlerdir (Warren Buffet.)[4] Bu her halükarda vergi matrahlarının tepeden tırnağa gözden geçirilmesi ve vergi mevzuatımızın kökten değiştirilmesi için bir fırsattır.

Eğitim

Eğitimin demokratikleşmesi, eğitimcilerin yeniden itibar kazanması, bazı görevlerin kaldırılması bağlamında ortaya çıkan bir eğilimin tersine çevrilmesi için büyük reformlar gerçekleştirmemiz

* Fransız Devrimi sırasında meclisin feodal ayrıcalıkları kaldırdığı gece. (Çev. n.)

4 Bu olayı örnek alan bazı büyük Fransız patronları da daha fazla vergi vermek istediklerini bildirmişlerdir.

gerekiyor.[5] Ama aynı zamanda Rousseau'nun *Émile*'de formüle ettiği ilkeye uygun (*"Ona yaşamayı öğretmek istiyorum"*) derin bir reformu hayata geçirmemiz gerekiyor. Bu bağlamda söz konusu olan, her öğrenciye, aslında her bireyin, her toplumun, bütün insanlığın meselesi olan temel ve küresel sorunlarla baş etmesinin yollarını öğretmektir. Bu sorunlar genellikle bölünmüş disiplinler [bilim kolları] içinde ve bunlar aracılığıyla dağılmıştır.

Ulusal eğitimin tüm yapısının anahtarı olan ilköğretimin ıslah edilmesi için mutlaka yapılması gereken düzenlemeler vardır: Öğretmenlerin formasyonu sorununun bütünüyle gözden geçirilmesi (aptalca bir tavırla kaldırılan "normal okullar"ın [école normale] yeniden hayata geçirilmesi gerekir çünkü bu okullar yoksul ailelerin çocuklarına çok parlak bir eğitim veriyordu ve bu öğrenciler cumhuriyetçi bütünleşmenin en parlak temsilcileri oluyorlardı), deneyimli ve gönüllü öğretmenlerin sorunlu bölgelerde çalışmalarının

5 *L'École, changer de cap*, Armen Tarpinian yönetiminde, Chronique sociale, 2007.

ve sorunlu öğrencilerle ilgilenmelerinin sağlanması gerekir.

Orta öğretimin temel işlevi genç kuşaklara, çabuk etkilenen ve çabuk karar veren yeniyetmelere birey, yurttaş ve dünya vatandaşı olarak karşılaşacakları sorunlarla baş etmeyi öğretmektir. Bu anlamda bu eğitimin yaşamlarımızın ve çağımızın küresel ve temel sorunlarını ele alması gerekir ve bunun için birbirlerinden kopuk olan disipliner bilgilerin bir araya toplanması gerekir.

Sadece bilgilerin değil, dogmatizm, yanılgı, hayal, yok olma tehdidi altındaki bilginin *ne olduğunun* ve dolayısıyla belirleyici, anlamlı bir bilginin koşullarının da öğretilmesi gerekir.

Sadece insanlığın değil biyolojik, bireysel ve toplumsal olarak üçlü yapısı içinde insan varlığının *ne olduğunun* da öğretilmesi gerekir ve insanlığın durumu, koşulları, tarihi, zigzakları, çelişkileri, trajedileri konusunda bilinçlendirmek gerekir öğrencileri.

Dayanışmaları ve kardeşlikleri sağlayacak tek unsur olan insani anlayış kavramının öğretil-

mesi de çok önemlidir. Kimliğimizi ve ötekiyle farklılıklarımızı kavramamızı sağlayan, ötekini genellikle negatif bir karaktere indirmeyip, karmaşıklığını anlamamızı sağlayacak olan bu insani kavrayıştır.

İnsanın yaşadığı dünya, dünyamn geleceği ve riskleri konusunda bilgi vermek çok önemlidir ve bu eğitim küreselleşme damgasını taşıyan çağımızın yaşamsal sorunlarını da –her birimiz ve hepimiz için– içerir.

Tüm bireysel yaşamların, toplumsal yaşamın ve ulusların tarihinin kaçınılmaz biçimde tanık olduğu belirsizliklerle başa çıkmanın öğretilmesi büyük önem taşır... Bu belirsizlikler XXI. yüzyıl başında bizim için, toplumlarımız için, insanlığımız için çok ağırlaşmıştır.

Gündelik yaşamımızı etkileyen uygarlık sorunlarına değinen bir eğitimin hayata geçirilmesi de çok önemlidir: Ailelerin konumu, gençlik kültürü, kent yaşamı, kent-köy ilişkileri(kentlerin insanileşmesi ve köylerin ihya edilmesi sorunları), tüketim,

tatil, medya eğitimi, demokratik özgürlüklerden etkin biçimde yararlanma eğitimi...

Öte yandan üniversitenin de ikili bir misyonu vardır: Birincisi bilimsel ve toplumsal moderniteye uyum sağlamak, bu moderniteyle bütünleşmek ve mesleki eğitim vermek; ikincisi ise, bilincin özerkliğini, sorunsallaşmayı, gerçeğin yararlılığa önceliğini, bilgi etiğini kapsayan sekülerötesi özellikler taşıyan mesleklerüstü bir kültür vermektir. *Hic et nunc*'un [şimdi ve burada, anında, hemen] geçici biçimlerini aşan bu kültürün *hic et nunc* kaderlerini daha iyi yaşamak isteyen yurttaşlara da yardımcı olması gerekir.

Bu iki misyon topluma uyum sağlama ve toplumun bireye uyum sağlaması açısından birbirlerini tamamlar ve birbirleriyle çatışırlar; yaratıcı olduğu söylenebilecek bir halka içinde birbirlerine gönderme yaparlar. Söz konusu olan sadece kültürü modernleştirmek değildir; moderniteyi de kültürleştirmek gerekir.

Günümüzde bu ikili misyona karşı çıkanlar vardır. Öncelikle eğitim ve araştırmanın, dönemin iktisadi, teknik ve yönetimle ilgili taleplerine uymasını, pazarın son yöntemlerini, son reçetelerini uygulamasını, genel eğitimi yok etmek ve hümanist kültürü marjinalleştirmek isteyen ölçüsüz bir baskı söz konusudur. Oysa yaşamda ve tarihte belli koşullara aşırı, gereğinden fazla uyarlanma durumu yaşamsallığın işareti olmamıştır hiçbir zaman ve yaratıcı ve düş gücüne dayanan bir özün yitirilmesi ise, yaşlılık ve ölümün habercisidir.

Ayrıca hümanist kültür ve bilimsel kültür arasında ayrışma ve bölünme vardır... Bu ayrışma ve bölünmeye farklı bilimler ve disiplinler arasındaki bölünme de eşlik eder. İki kültür arasındaki iletişimsizlik her iki kültür için de vahim sonuçlar doğurmaktadır. Hümanist kültür geçmişin yapıtlarına yeniden hayat verir; bilimsel kültür bugünün kazanımlarını değerlendirir. Hümanist kültür genel bir kültürdür ve felsefe, deneme,

roman *aracılığıyla* insanlık ve insanlarla ilgili temel sorular sorar, düşünce dünyasını harekete geçirir. Bilimsel kültür evren, yaşam, insanla ilgili temel bilgiler verir ama refleksivite (düşüncenin kendine dönüşü, kendisini gözlem ve analiz konusu yapan öznenin tutumu) söz konusu değildir burada. Hümanist kültürün değirmeni bilimsel bilgilerin hayat veren tanelerini almıyor ve öğütmüyor artık. İki kültür arasındaki sınır sosyolojiyi her iki tarafından da kat eder hiç kuşkusuz ama sosyoloji bunları bir araya getirecek olan bir aracı dolaştıracağına, bocalamaktadır.

Bütün bunlar bir düşünce reformunu gerekli kılmaktadır. Ortaçağ bilimi çok iyi örgütlenmişti ve bilim o çağda tutarlı bir "bütün" biçimi alabiliyordu. Çağdaş bilim dağılmış, parçalanmış, bölünmüştür. Bilimin yeniden örgütlenmesi gündemdedir. Bilimsel ekoloji, Dünyamızla ilgili bilgiler, kozmoloji çokdisiplinli bilimlerdir ve konularım bağlam dışı bir alan değil karmaşık bir sistem oluşturur: Ekosistem-daha geniş

anlamda ekoloji için biyosfer; Yeryüzü bilimleri için Yeryüzü sistemi; kozmoloji için galaksileri ve güneş sistemlerini oluşturan ve yok eden evrenin ilginç konumu.

Öte yandan sağlık, yaşlılık, mimarlık ve kentsel olgular, enerji, sentez gereçleri, yeni teknolojilerle gelen sanat biçimlerinin irdelenmesi amacıyla disiplinlerüstülüğün gerekliliğinin gerçekleşmesi beklenirken, bir disiplinlerarasılığın gerekli olduğu da kabul edilmiştir.

Ama disiplinlerüstülük sadece karmaşık bir düşünce çerçevesi içinde bir çözümdür. Ayıran ve bölen bir düşüncenin yerine bağlayan ve birleştiren bir düşüncenin gelmesi gerekir ve bu birleşme durumuna göre tek çizgili ve tekyönlü bir nedenselliğin yerini çember oluşturan, çok referanslı bir nedenselliğin alması, klasik mantığın katılığının ve kesinliğinin tamamlayıcı ve zıt kavramlar içeren diyaloglar aracılığıyla düzeltilmesi, bir bütün içindeki parçaların entegrasyonunun bilinmesinin parçalar içindeki bütünün entegrasyonunun bilinmesiyle tamamlanması gerekir.

Düşünce reformu, siyasetin her alanında her çeşit uzmanın otoritesinin, bilgili kabul edilen ama aslında sorunların küreselliğini ve bağlamsallığını yok eden sınırlı ve soyut bir zekâya sahip olan insanlardan gelen kararları körü körüne kabul etmeye mahkûm edilen yurttaşların kapasitelerini sınırlayan yaygınlığının yol açtığı demokratik gerilemenin durmasını sağlayacaktır. Bilişsel bir demokrasinin gelişmesi ancak bilginin yeniden örgütlenmesi çerçevesi içinde mümkündür ve yeniden örgütlenme sadece anlamak için ayırma olanağı değil ama ayrı olanı birleştirme olanağı da verecek bir düşünce reformu gerektirir.

Burada söz konusu olan çok daha yoğun ve derin bir reformdur ve bu reform olmadan üniversite eğitiminin demokratikleşmesi gençliğimizin bilinci üstünde etkili olamaz. Söz konusu olan program reformu değil bilgiyi örgütleme yeteneğimizle ilgili paradigmatik reformdur.

Aynı zamanda ve bu reform aracılığıyla genel kültürümüzü de yenileyebiliriz; çünkü her birimiz

insan olarak bu kültürün dünya, hayat, toplum, tarih içindeki durumuna başvurmak zorundayız.

Estetik kültür

Kültürün büyük bölümü estetik özellikler taşır (edebiyat, müzik, resim). Her türlü iyi yaşama siyasetinin yaşamın şiirini geliştirmesi gerektiğine inandığımıza göre duygusal katılım, hayran olma, coşku duyma gibi yeteneklere sahip olmamız gerekir... Bu siyasetin şiirsel bir yaşam sürmemize yardımcı olabilecek estetik kültürü desteklemesi gerekir. Çoğu zaman, estetik katılım süresi içinde insanileştiğimizi hissederiz böylelikle... Sözgelimi sinema bize gündelik yaşamda tanımadığımız ve önemsemediğimiz –serseri, suçlu, düşman– insanları tanıtır ve sevdirir; çünkü dışarıda, farklı durumlarda gayri insani görünen kişiliğinin insani özelliklerine ekranda duyarlık gösteririz.

Dünya hem harikulade hem iğrençtir. Estetik bizi coşturmaya yardımcı olur ve iğrençlikleri başımızı çevirmeden görmemizi sağlar. Sözgelimi Schubert'in yapıtı Yaylı Çalgılar Beşlisi, C majör, D.956'nın ikinci bölümü ruhun çok büyük acılarını anlatır ama müzikal açıdan olağanüstü bir keyif alırız bu parçadan.

Yapıtların estetiği bize bir gündelik yaşam estetiği geliştirme olanağı sağlar. "Doğa sanat yapıtının kendisine sunduğu şeyi taklit eder" denir. Sanat yapıtı bizi deniz, karlı tepeler, ulu ağaçlar, uçan bir kelebek, atlayan zıplayan bir çocuk, çok sevdiği sahibinin boynuna atlayan bir köpek, güzel bir yüz karşısında heyecanlandırır...

İşte bir kültür siyasetinin içini doldurması gereken şeyler: Yaşam şiirinin yaygınlaşmasına ve demokratikleşmesine, herkesin güzel şeyler hissetmesine ve herkesin şaheserler aracılığıyla kendi gerçeklerini keşfetmesine (bu kitabın iki yazarının yaşadığı gibi) katkıda bulunacak bir estetik siyaseti.

Devlet

Devlet özellikle küreselleşen bir ekonominin, Avrupa Birliği'ne gitgide daha sıkı biçimde entegre olmanın etkisiyle ve kamu hizmetlerinin büyük ölçüde özel sektöre devredilmesiyle epeyce zayıflamıştır. Ayrıca son onyıllarda belli sayıda merkezi yönetim bölge yönetimlerine geçmiştir.

Bir yandan özellikle bugüne kadar en liberal çalışma arkadaşlarımız tarafından reddedilen alanlarda Avrupa'yla entegrasyon programını izleyerek ve küreselleşmenin pozitif yanlarını kesinlikle ihmal etmeden, ikincil olduğu söylenen ve küreselleşmenin karşıt tamamlayıcısı olarak karşılıklı bağımlılık içinde devletin özerkliğini sürdürebilecek unsurların korunmasını öneriyoruz.

Siyaset reformu ve demokrasinin güçlendirilmesi

Hiç kuşkusuz demokrasinin gerileme, başarısızlık dönemleri yaşadığı olmuştur. Bu konuda oligar-

şik sapma olgusundan söz edilebilir ama başka nedenler de vardır bu bağlamda. Bu sapmaların kaynağında, yaşamsal yurttaşlık ilkesinin yitirilmiş olması, bilişsel demokrasinin yok olması yani yurttaşların, kendilerine, gitgide karmaşıklaşan sorunları anlama ve çözme olanakları kazandıracak teknik ve bilimsel bilgileri kazanma kapasitesinden yoksun olmaları da vardır.

Maddi, ekonomik ve teknik ihtiyaçlar çok büyüktür ve bunların kesinlikle karşılanması gerekir. Ama başka ihtiyaçlar da vardır. Bütün haklara sahip bir insan gibi tanınma isteği bunların başında gelir. Verimlilik anlayışının ve rekabetçiliğin sadece hesap kitap objeleri gibi gördüğü, görmezlikten gelinen, unutulan, aşağılanan, hor görülen, "çöpe atılan" insanlar çok derinden hissederler bu insan gibi görülme ihtiyacını. İyi yaşama siyaseti sadece maddi sefaletlerle mücadele etmez, aynı zamanda manevi çöküntüler, yalnızlıklar, aşağılanmalar, küçümsenmeler, dış-

lanmalar, anlayışsızlıkla karşılanma durumlarıyla da mücadele eder (eğitim dünyasında ilkokuldan başlayarak ötekinin anlaşılmasını gerektiren durumlardır bunlar).

Sonuç olarak siyasal düşünce reformu temel ve küresel sorunlarla mücadele etme yollarının dikkate alınması olarak düşünülmelidir... Bu sorunlar bizim önerdiğimiz reformlardan ayrı tutulamaz... Toplumun insanileşmesi ve yeniden insanileşmesini içeren *bu reformlar iyi yaşama siyasetinin sonucu ve de gerekçesidir. Bu yeni siyaset bir ufuk açacak, dolayısıyla umut verecek ve umut odağında ulus dayanışma içine girecektir.*

Bu büyük reform için gerekli atılım, bu reformun ihtiyaç ve özlemlerini karşılayacağını anladığında ülkemizin derinliklerinden fışkıracaktır. Çünkü bürokratlaşmış yapıları içinde donmuş kalmış olan bu, ülke derinliklerinde çok canlıdır. Bunun kanıtı sadece Fransa'da değil bütün dünyada kabul edilmesi mümkün olmayan ağırlıkların tartışmaya açılması cesaretini göstermeye bir

davet gibi algılanan *Öfkelenin!* (Indignez-vous)[6] adlı küçük kitabın gördüğü olağanüstü ilgidir. Bireysel değişim ve toplumsal değişim birbirinden ayrılamaz, sadece biri yeterli değildir. Siyaset reformu, düşünce reformu, toplum reformu, yaşam biçimi reformu... Bunlar birlikte bütün toplumu dönüştüreceklerdir. Işıklı gelecekler ölmüştür ama olası bir geleceğin yolunu açacağız.

Açgözlü, doymak bilmeyen finans kapital ve ulusal arınma barbarlığı hizaya getirilmezse iyi yaşama siyasetinin önü açılamaz. Finans kapitalizm, üreten bir kapitalizm değildir; üreten kapitalizmin sırtından geçinir, üreten sektörün sermayesinden spekülatörlerin yararlanmasını sağlar. Ama günümüzde üreten kapitalizm de, daha önce söylediğimiz gibi çok zor koşullara ve işten çıkarılma tehditlerine maruz kalan emekçilerin zararına olan üretkenlik ve rekabetçilik nedeniyle yolundan sapmıştır. Bir yandan akılcı ve geçici

6 Indigène, 2010. (*Öfkelenin!*, Cumhuriyet Kitapları, Aydınlanma Kitaplığı dizisi, Çev. İsmail Yerguz, 2011.) [Ed. n.]

gümrük vergileri, öte yandan emekçi sendikacılığının ve daha geniş anlamda solun yenilenmesi, geçmişte Batı toplumlarında görüldüğü gibi sömürünün aşırılıklarını engelleyebilecektir. Böylece önermiş olduğumuz birbirlerine bağlı reformlar bir yandan kazanç hırsı hegemonyasını her alanda geriletirken finansal spekülasyonu da ortadan kaldıracaktır.

Ulusal arınma barbarlığı, Engizisyon'un kurulmasına ve 1492'de İspanya Müslümanlarının ve Yahudilerinin ülkeden kovulmasına neden olmuştur. Avrupa'da, XVI. ve XVII. yüzyıllarda din savaşlarını kışkırtmış, XX. yüzyılda etnik temizlik hareketlerine ve Nazi katliamlarına yol açmıştır. Bu barbarlık günümüzde, aralarında Fransa'nın da bulunduğu Avrupa uluslarını tekrar tehdit etmektedir. Böylelikle bu barbarlık, arınma ve ülkeden kovma fanatizmine götürüyor ve bu tavrın zihinsel kökenleri bütün bağnazlıklar gibi bir yandan manikeizm yani reddedilen ya da yok edilmek istenenlerin kötü görülmesi ve bir yan-

dan da ötekine olası en kötü görünümü (gerçek ya da hayali) atfetmektir. Manikeizmle ve bu tür görünüm atfetme olgularıyla mücadele akılcılık çağrılarıyla sınırlanamaz; bu mücadelenin etkili olabilmesi için sonuç alınabilecek bir reformdan hareketle aynı olgunun, aynı toplumun, insanın kendisi de dahil olmak üzere aynı kişinin farklı ya da çok anlamlı özelliklerinin tümünü görebilecek çok yönlü bir düşünce geliştirmek gerekir.

Dolayısıyla tek bir düşmana karşı değil iki cephede birden mücadele etmemiz gerekiyor; bu ikili mücadele iyi yaşama siyasetinin yolunu açacaktır.

Dünyanın hemen hemen her yerinde halklar, büyük farklılıklar göstermelerine rağmen paranın çılgın iktidarının kötülüklerine karşı ayaklanmışlardır: Arap ülkeleri, İsrail, Hindistan, Şili, İspanya, Yunanistan, İzlanda vb. –ve patlayan bu öfke bizim ülkemize de sirayet edecektir. Dünyanın hemen hemen her yerinde bu ayaklanmalara iyi niyetli insanlar rehberlik etmiştir. Ama bu başkaldırı hareketleri içinde bu insanların

örgütlenmelerini ve yönlendirilmelerini sağlayan siyasal bir düşünce yoktur.

Edgar Morin *La Voie'da* (Yol)[7] böyle bir düşünceyi geliştirmeye çalışmıştır ve bu çalışmamızda da ülkemizin bağlamı içinde bu düşünceyi formüle etmeye çalışıyoruz.

Yeni bir siyasete doğru giden bu yolu Fransa'da da çizebiliriz ve Avrupa'ya kabul ettirmek için de mücadele edebiliriz; ülkemizi yeniden örnek ülke yaparsak dünyanın kurtuluşunun yolunu gösterebilir bu yol.

Yeniden doğuş

Yeni bir parti kurmak istemiyoruz, eski bir partiyle birleşmek de istemiyoruz, solu besleyen dört kaynaktan hareketle bir yeniden doğuş hareketinin başlamasını istiyoruz: Bireylerin özgürlüğü üstünde yoğunlaşan mutlak özgürlükçü [liberter] kaynak; toplumun düzeltilmesi üstünde yoğunla-

7 Fayard, 2010.

şan sosyalist kaynak; toplumun ortaklığa dayanan kardeşliği üstünde yoğunlaşan komünist kaynak. Bunlara doğayla ve daha derin bir biçimde toprak anamızla ilişkimizi ve karşılıklı bağımlılığımızı sağlayan ve Güneşimizde bütün canlı enerjilerin kaynağını bulan ekolojik kaynağı da ekliyoruz.

Kaynakları kuruyan ve üstüne üstlük fosilleşmiş olan bugünkü siyasal partilerin dört kaynaktan yararlanacak yeni bir birlik için kendilerini feshetmelerini diliyoruz.

Mevcut partilerle uzlaşma önermiyoruz. Güçlü bir yurttaş hareketinin oluşumuna, bu ihtiyaçlara cevap verebilecek bir siyaset yaratabilecek bilinçlerin baş kaldırmasına katkıda bulunmak istiyoruz.

Bu siyaseti tanımlamaya çalıştık.[8] Şunu bilelim ki bu siyaset örnek olursa Avrupalılaşabilecek ve

8 Bu yeni siyaseti sadece biz hazırlamadık. "Dialogues en Humanité"-lerin hazırlayıcısı Patrick Viveret, sosyal ve dayanışmacı ekonominin öncüsü Claude Alphandéry, Alain Caillé (*De la convivialité,* La Découverte, 2011), Hervé Sérieyx ve André-Yves Portnoff (*Aux actes citoyens!,* Maxima, 2011), Camille Landais, Thomas Piketty, Emmaniel Saez (*Pour une révolution fiscale,* Le Seuil/La République des idées, 2011), Pierre Larrouturou, (*Pour éviter le krach ultime,* Nova éditions, 2011), les "Economistes Atterrés", bütün bu düşünceler, bütün bu çalışmalar birbirini doğurmuş ve aynı sonuca doğru yönelmişlerdir.

bütün dünyaya yayılabilecek, böylelikle bir insanlık siyaseti yaratabilecektir.

Bizim önerilerimiz kesin değildir, eleştirilmeleri, tamamlanmaları, elden geçirilmeleri amacıyla formüle edilmiştir. Ama bizim için kesin olan şudur: Bugün yeni bir siyasete ihtiyacımız var... bizi ölümcül bir uyuşukluktan ve itaatten kurtaracak olan bir yaşamak ve yeniden yaşamak isteği siyasetine. Bu yaşamak isteği siyaseti burada taslağını çizdiğimiz biçimiyle bir iyi yaşamak siyasetinin özelliklerini taşıyacaktır.

Yaşamak isteği iyi yaşamayı besler, iyi yaşamak yaşamak isteğini besler; ikisi birlikte umudun yolunu açar.

Stéphane HESSEL 95 yaşında Fransız yazar, filozof ve diplomat. Türkiye'de, yaklaşık 30 dile çevrilen, Fransa'da satışı 2 milyonu aşan ÖFKELENİN adlı kitabıyla tanınıyor. Edgar MORIN ise 91 yaşında Fransız yazar, filozof ve sosyolog. Her ikisi de DİRENİŞ savaşçısı olan yazarlar ülkerinde izlenen kör siyasetin bilincine vararak, insanları ölümcül miskinliklerinden uyandıracak olan, evrensel nitelikte bir uygarlık siyasetinin, bir yurttaş hareketinin mümkün ve gerekli olduğunu ileri sürüyor ve umudun yolunu açıyorlar.

Yeşil enerjileri, dayanışmacı ekonomiyi, megapollerin insanileşmesini, eğitimi, kültürü hedef alan düzenlemeleri önceleyen; endüstriyel tarımı, nükleer enerjileri, parazit aracıları, savaş sanayisini, savurganlık ekonomisini dışlayan; finans kapitalı ejderhasına, etnik-dinsel çatışmalara, biyosferin bozulmasına karşı çıkan bu yeni siyaset, liberter, sosyalist, komünist ve çevreci kaynaklardan besleniyor.

online satış:
www.saykitap.com
6 TL
ISBN 978-605-02-0200-7
9 786050 202007
SAY YAYINLARI